

Éljen soká...!

A Filharmóniai Társaság Zenekarának 150. születésnapjára

Zenekar-alapításra 1853 nyaránál alkalmatlanabb időpontot keresve sem találhatott volna a két, Lembergől Pestre származott, Doppler-testvér – Ferenc és Károly – a Nemzeti Színház együttesének fuvolása, karmestere, magyaros hangvételű zenedarabok termékeny szerzője. Alkalmilag koncerteztek korábban is a Nemzeti Színház operatagozatának muzsikusi. De éppen a Bach-korszak kellős közepén kívántak rendszeresen s szervezett formában pódiumra lépni. A Bécszet képviselő helytartótanács viszont a legkevésbé sem vágyott arra, hogy bármi célból egyhelyen gyűljék össze sok rebellis magyar. Alkalmas terem sem igen akadt, miután Hentzi 1849-ben Budáról szétágyúzta a dunaparti első Vigadót. A Nemzeti Múzeum dísztermét kulcsra zárták, nehogy valami gyűlés tartassék benne.

Hanem a Dopplerek találtak nyitható kiskaput. Kubinyi Ágoston, a Múzeum igazgatója, parkosítani kívánta a klasszicista palotát övező teljesen elvadult területet; sétányokat, gondozott kertet kívánt látni intézménye körül. De pénze, az nem volt hozzá. Egy jótékonyági hangversenyre kapott engedélyt a helytartóktól 1852-ben, ám a bevétel távolról sem fedezte a kertépítés költségeit. S jött a két zenei vendégmunkás, tartának évadonként négy-hat hangversenyt, a tiszta bevétel egy része pedig a Múzeumkert javát szolgált. Ez a trükk megnyitotta a díszterem kapuját. A hatóság sem akart dzsungelt látni Pest legszebb középülete körül, s jóváhagyta a 47 muzsikus aláírásával ellátott kérvényt. Nem hat újdonság erejével, hogy zenekar alapításkor eminens szerepet játszik a pénz, legfeljebb az lehet meglepő, hogy az új koncertező formáció nem kapta, hanem adta. „Nehogy művészi tekintetben a kül- és belföld művelt városai mögött maradjunk” – volt az alapítók gondolata.

A 47 alapító közül mindössze négy viselt magyar vezetéknevet, zömmel német, néhány cseh-morva. Dehát mivé lett volna zenekultúránk, ha német ajkú muzsikus-lakosság nincs Pesten. Tudta Arany János 1861-ben: „Az utcán por, bűz, német szó, piszok.” (Vojtina ars poétikája). Bizonyosan

nem a Nemzeti Színház zenészeire gondolt, amikor a német nyelvet ebbe a cseppet sem hízelgő környezetbe tette.

1853. november 20-án kezdődött el a „Philharmoniai Hangversenyek” sora. Leghosszabb életű zenekarunk mutatkozott be ezen az estén! Kódolt műsorszám is volt e hangversenynek: Meyerbeer „Struensee”-nyitánya. Negyedszázada nyomozta ki Kórodi András, a Filharmonikusok elnöknagyja, hogy az időközben elfeledett Meyerbeer-opera címadó főhőse vérpadra juttatott szabadságharcos. A közönség 1853-ban bizonyosan tudta ezt, nem így a cenzúra. Lenyelte azt is, hogy a Filharmonikusok, még a kiegyezés előtt, rendszeresen játszották a rebelliót szító Rákóczi-indulót, Berlioz hangszerelésében, bár az tilalmi listán szerepelt. Újításnak számított – ebben a Bécsi Filharmonikusokat is megelőztük –, hogy a mieink kezdettől fogva bérletet hirdettek, ezzel teremtve meg a biztonságos működés feltételeit.

Filharmonikusaink névhasználatában a Társaság (egyesület) megjelölés hosszú ideig nem szerepelhetett, mivel a kiegyezésig az egyesülési jogot felfüggesztették. Az 1849 előtt alakult egyesületek nem működhetek, újak értelemszerűen nem jöhettek létre. Alapszabályát már 1867 nyarán kidolgozta a zenekar s azt 1870. január 24-én hagyta jóvá a belügyminiszter. Az immár legitím egyesület ez után nevezhette magát Filharmóniai Társaság Zenekarának.

Becses művészi tevékenységében ez persze nem jelentett lényeges változást. Kezdetül fogva Erkel Ferenc volt valamennyi Filharmonikus est karmestere – garancia a zenei színvonalra. A múzeum díszterme hovatovább szűknek bizonyult. Felépülte után menten elfoglalták a Filharmonikusok az új Pesti Vigadót; a IX. szimfóniával avatták 1865. március 25-én. Elhangzott még a Varázsfuvola nyitánya és egy ária Haydn Teremtés oratóriumából. E „költözködő” program is jelezte, a bécsi klasszikusok alkották a műsorstruktúra egyik pillérét, kezdettől fogva. A másik pillér a kortárs zene. Tömérdek Liszt, szép számú Wagner, majd Brahms, az ifjú Richard Strauss – és így tovább.

Érthető mód nemigen jut eszünkbe ma, hogy ezek a nagy mesterek is voltak kortársak, elismertek, vagy fanyalogva fogadottak, minden esetre kitörölhetetlenek egy 150 éves zenekar hagyomány-memóriájából.

Fél évszázadra az Erkelek határozták meg a Filharmonikusok arcukat: Ferenc és fia Sándor, zseniális karmester szintén. Utóbbi elismert Beethoven-specialista volt, száznál több Filharmonikus hangversenyt vezényelt, ő mutatta be Magyarországon Bach H-moll miséjét és a Máté passiót. A két Erkel között 1871-től négy évig nemzetközi sztárkarmester volt az együttes gazdája: Richter János, Wagner barátja, ki 1876-ban a Bayreuthi Festspielhaus megnyitó előadását vezényli, majd Bécsben lesz minden zenei kulcspozíció birtokosa s a 19.-20. század fordulóján a fiatal Dohnányi, Bartók angliai karrierjét egyengeti. Pedig Richter korában még nem volt feltalálva a vándorkarmester, a dirigenst, jellemzően, ott temették, ahol karrierjét kezdte s ki sem tette a lábát – pálcáját – székvárosából. Vendéget Filharmonikusaink jobbára a 90-es években hívtak, amikor Erkel Sándor, az első elnöknagy betegsége okán nem vezényelhetett, (itt jegyzem meg, hogy budapesti négy éve alatt Gustav Mahlernek nagy hatása az operajátszásra volt, hisz mindössze egy teljes hangversenyt vezényelt).

A múlt század rövidebb első felét két elnöknagy határozta meg: Kerner István (1903-1908) és Dohnányi Ernő (1919-1944). Kerner, a hagyományörző, a bécsi klasszika és a romantika zenei nyelvújítástól ózdkodó jeles specialistája 1918-ig szinte valamennyi hangversenyt egymaga dirigálta, a nagy vendégjárás a Dohnányi-érára lesz jellemző. Amikor Kerner a posztot átvette, már évadonként kilenc-tízre növekedett a bérletes Filharmonikus esték száma, s egyre nőtt a bérletszünetes rendkívüli hangversenyeké. Csúcsra járatni 1914-15-ben sikerült a teljesítményt. 25 népszerű hangversenyt rendezett együttesünk a Vigadónál is nagyobb befogadó képességű, 3.100 ülést tartalmazó Népoperában (ma Erkel-színház). Lehetővé az tette e roppant szériát, hogy a zenekar anyaintézménye, az Operaház első világhá-

borús évadját 1915. március 21-én nyitotta meg, a muzsikások addig feladat nélkül maradtak. Kerner 1908-ban kipróbálta az akkor új Zeneakadémia nagytermét, de oda többé együttesét nem vitte, Dohnányi választja majd helyszínül a 20-as években (1930-tól lesz a bérletes esték tartós otthona az Opera, a vasárnapi nyilvános főpróbák maradtak az Akadémián továbbra is).

Dohnányi negyedszázadáról részletesen beszámoltam a Zenekar 2000. júniusi számában. Kiegészítésül jegyzem meg, közel 30 koncertre vitte Filharmonikusait vidéki városainkba. Nem sok, de Kaposvárott vagy Nyíregyházán és sok más helyütt e ritka látogatások jelentették a professzionális szimfonikus zenekari produkciót. Az ő elnök-karnagsága alatt vezényelt kora valamennyi jelentős külföldi karmestere. Toscanini az egyetlen kivétel, ő New York, Bécs Filharmonikusaival jött hozzánk.

Az első majd' 100 év történetéhez tartozik a zenekar által létrehozott szociális háló. 1882-ben alakult meg a Filharmoniai Társaság özvegy- és árvasegélyező egyesülete. A működő muzsikások havonta tagdíjat fizettek s évente két hangverseny bevételét fordították e célra. 1921-ben jött létre a zenekar nyugdíjas tagjait segélyező Dohnányi-egyesület. Alaptőkéjét, 418 US dollárt az elnök-karnagy adta, ezért lett névadó (egy akkori dollár húsz zöldhasúnak felel meg

értékben ma!). Évente egy koncert bevétele került a nyugdíjalapba, meg a zenészek havi tagsági díja. Mindezeknek nyoma sem maradt 1945 után.

A Filharmoniai Társaság 90 éven át első volt az országban. Kapott ugyan komoly versenytársat, a Budapesti Hangversenyzenekart, 1930-ban, s utóbb a belőle alakított hivatásos Székesfővárosiakat, de megőrizte előkelő pozícióját, törzsközönségét. Úgy látszott, hogy a hagyomány folytatható, de a kor nem kedvezett az egyesületi formának, semmiféle civil szerveződésnek. A Dohnányi által elhagyott elnök-karnagy szék 15 éven át betöltetlen maradt. A háború utáni első esztendőkből még úgy látszott, az együttes megőrzi korábbi reputációját. 1948-ban kijutott Bécsbe. 1949-50-ben Klemperer, Kleiber, Molinari-Pradelli, Silvestri, Desormieres, Ferencsik vezényelte hat bérleti estjüket. Az ÁHZ és a stúdióból kilépő Rádiózenekar hamarosan nagyobb s fontosabb részt vállalt a hangversenyéletből.

A vezetőjüknek tekintett Ferencsik Jánost 1960-ban választhatták elnök-karnaggyul. Ám Ferencsiknek az Opera és az ÁHZ mellett – gondoljunk bontakozó nemzetközi karrierjére is – ideje, energiája a Filharmonikusok felvirágoztatására nemigen jutott. Ezért választották 1967-ben karmesterüknek, 1976-ban elnök-karnaggyuknak Kórodi András. Megszaporodtak a külföldi

utak, fesztiválszereplések, hosszabb turnék (Mexikó, Japán, stb.), a lemezfelvételek is. Itthon is emelkedőben volt az együttes csillogása. Az elnök-karnagy 1986-ban, egy hosszú olasz koncertúton végleg elhagyta zenekarárt, el a földi világot. Jött Erich Bergel, ez a finom, de nehéz természetű jeles dirigens, majd Ricco Sacconi, – de ez már nem történelem, hanem jelen idő.

1953-ban, a centenáriumon Szabolcsi Bence köszöntötte a jubilánst: „A százesztendő Filharmonia mindnyájunk kincse, mindnyájunk büszkesége, – lehetetlen, hogy népünk ne ismerje, ne ismerhesse fel benne lelkéből lelkedezett szülöttjét, tanítóját és tanítványát, hiszen nép és kultúra, művészet és emberközösség hogyan is lehetnének meg egymás nélkül, mitől újhodnának meg szakadatlanul, ha nem egymástól és egymásban! Minden nagy intézmény csak a legátfogóbb emberi eszmények, a legmélyebb nemzeti műveltség szolgálatában lehet és maradhat igazán nagy. Üdvözljük a százesztendő Magyar Filharmoniót, mely ezt az utat egykor felismerte s erre az útra méltó módon vissza fog találni.”

Hadd kívánjam a másfélszáz éves fiataloknak, éljen soká, húzzák a vonót, fújják a fát meg a rezet, pergessék a dobot, pengessék a hárfát!

Breuer János